

MAGYAR NYELVŰ VERSES KÉZIRATOK
CSEHSZLOVÁKIA KÖNYVTÁRAIBAN ÉS LEVÉLTÁRAIBAN

A Magyar Tudományos Akadémia jóvoltából 1954 őszén alkalmam volt kéthónapos tanulmányút keretében számbavenni a Csehszlovákia könyvtáraiban és levéltáraiban őrzött, ismert, illetve ismeretlen magyar nyelvű verses kéziratokat, kéziratos énekeskönyveket. Ezt a munkát a Régi Magyar Költők Tára folytatásának munkálatai tették szükségessé, akárcsak egy évvel ezelőtt a hasonló jellegű romániai anyaggyűjtést.¹ Csehszlovákia közgyűjteményeiben részben a kutatás által már eddig is felhasznált, vagy említett kéziratokat kellett újra megkeresnem, részben pedig új verses kéziratok felkutatására kellett törekednem. Ez a munka itt is eredményes volt: a legtöbb már említett kéziratot vagy sikerült megtalálnom, vagy pontosan meg tudtam állapítani, mi lett a sorsa; új, teljesen ismeretlen verskéziratot pedig mintegy 50-et találtam. Mennyiségét és irodalomtörténeti értékét tekintve ez az anyag természetesen messze elmarad az Erdélyben talált énekeskönyvektől. Jó néhány most először ismertetett kézirat énekei azonban komoly nyereségei régi költészetünk kutatásának.

Munkám során nem szűkítettem le érdeklődésemet kizárólag a verses kéziratok kérdésére, hanem igyekeztem a régi magyar irodalommal kapcsolatos más emlékeket is felkutatni. Ennek során sikerült megtalálnom és lefényképeztetnem több Balassi életével kapcsolatos — eddig csak hírből ismert — dokumentumot: a nyitrai káptalan levéltárából előkerült Balassi Bálint Zamaria Ferdinánd elleni becsületsértési perének teljes jegyzőkönyve, a selmecbányai városi levéltárból pedig Balassi és a városi tanács viszálykodásának számos eddig nem ismert érdekes irata 1578- és 1583-ból.² Ezenfelül két ismeretlen XVII. századi drámakézirat (az egyik az Actio curiosa másolata), egy kiemelkedő Zrínyi-levél, Sínai Miklós diariuma, Bessenyei több művének egykorú másolata és számos — a régi magyar irodalom szempontjából nem érdektelen — kisebb-nagyobb adalék tekinthető még gyűjtőutam eredményének.

¹ Lásd: Klaniczay Tibor: Beszámoló a Román Népköltársaság könyvtáraiban végzett kutatásaimról. (Adalékok kéziratoss énekeskönyveink történetéhez.) I. OK. V, 345—84.

² Vö. Eckhardt: Balassi Bálint Összes Művei I, 332. és 371.

Munkám sikeréhez nagymértékben hozzájárult az a sokoldalú segítség, melyben a Csehszlovák, illetve a Szlovák Tudományos Akadémia és egyes kutatók, könyvtárosok, levéltárosok lépten-nyomon részesítettek. Különösen sokat köszönhetek dr. Ján Mišianiknak, a Szlovák Tudományos Akadémia Irodalomtörténeti Intézete munkatársának, aki számos általa talált kéziratra hívta fel a figyelmemet és személyes segítségével lehetővé tette, hogy kevés idő alatt igen sok gyűjtemény anyagát nézhessem át.

Megjegyzések SzabóT. Attila „Kézírtos énekeskönyveink és verses kézírataink a XVI–XIX. században” c. bibliográfiájának egyes tételeihez

SzTA bibliográfiájában mindössze 22 esetben találkozunk csehszlovákiai lelőhelyek említtésével. Ez a kis szám nemcsak arra mutat, hogy a csehszlovákiai gyűjtemények rendszeres átkutatása elmaradt, hanem arra is, hogy SzTA a szakirodalom által említett verses kéziratok egy részét is elmulasztotta könyvészeti összeállításába felvenni. A bibliográfiába bekerült 22 kézirat leírásával sem lehetünk azonban megelégedve. SzTA a csehszlovákiai gyűjteményekben jelzett kéziratok adatait minden esetben másodkézből vette, s így az általa megadott lelőhelyek sem megbízhatók. Több kéziratot már SzTA bibliográfiájának készültkor évtizedek óta másutt őriztek. Ezért a további tévedések és félreértések kiküszöbölése érdekében valamennyi SzTA által csehszlovákiai lelőhelyen megjelölt kéziratra kitérek, tisztázni törekedvén azok jelenlegi hollétét.

I, 142. *Pozsonyi toldalék*. Jelenleg az Országos Széchényi Könyvtárban, RMK I, 497–8. jelzet alatt.

II, 10. *Amadé kódex*. A kézirat jelenleg is az alsókubini Csaplovics könyvtárban található č. 3/1 jelzet alatt.

II, 41. *Bossányi kézirat*. A SzTA által említett gyűjtemény: az Odescalchy-család körmöcbányai magánlevéltára, ma már nem ismeretes. Odescalchy Artúr körmöcbányai könyvtárából a nyomtatványok a körmöcbányai városi levéltárba kerültek, kézíratainak azonban nem sikerült nyomára akadnom.

II, 99. *Forgách Júlia kézírata*. A SzTA által — Thaly nyomán — megjelölt lőcsei Palocsay lt. ma már nem létezik. A kézirat valószínűleg Thaly kezén elveszett.

II, 154. *Késmárki toldalék*. Tinódi Chronikájának a késmárki ev. líceum könyvtárában volt kötete, melyhez a kérdéses kézirat tartozott, jelenleg nem található a kitűnő rendben levő gyűjteményben. Mint a könyvtár több értéke, ez is a menekülő hitleristák által elrendelt kiürítéskor kallódhatott el. Az elveszett „Késmárki toldalék” egy eddig ismeretlen teljes másolatát megtaláltam

a pozsonyi ev. líceum könyvtárának 174. sz. fasciculusában. A 2-rét, 16 leveles kézirat elején ez a megjegyzés olvasható: „Késmárkról kaptam Stenczel Hugó tanártól. 1846. ápril. 8.”

II, 158. *Koháry kézirat*. A Thaly közlése nyomán említett kéziratot, a jelenlegi Zólyomradványban őrzött Koháry lt.-ban pontos jelzet híján nem tudtam megtalálni. Thaly közléséből azonban arra következtethetünk, hogy a kézirat amúgy is csak az általa kiadott latin éneket tartalmazta, s így magyar verses kézirataink sorából törölni kell.

II, 186. *Lipóczi Keczer kézirat*. A Lipóczi Keczer család lăpispataki levéltáráról nem sikerült biztos értesületeket szerezni. Az 1944. évi háborús események következtében azonban a kelet-szlovákiai levéltárak jórészt elpusztultak, s így valószínű, hogy e nem túl nagy értékű verskéziratot is hiába keresnénk.

II, 221. *Nyitrai kézirat*. A nyitrai piarista könyvtár többszöri költözés után jelenleg a nyitrai püspöki szemünárium ebédlőjében van elhelyezve, rendezetlen állapotban. Így nem volt módomban megállapítani, hogy a Gyöngyösi „Kemény János”-át magába foglaló kézirat megvan-e. (E kéziratot SzTA — nyilván tévedésből — a bibliográfiájához kiadott „pótlás”-okban II, 38. sz. alatt még egyszer ismertette.)

II, 229. *Palocsay György kéziratai*. Thaly hagyatékából a kézirat a debreceni Déry Múzeum Thaly-gyűjteményébe került.

II, 250. *Radvánszky János kódexe*. Jelenleg lappang. Valószínűleg már a század elején — amikor Radvánszky Béla a kézirat énekeit kiadta (ItK. 1904 : 129, 266.) — Zólyomradványból Sajókazára került. Baros Gyula a „Radványi verseskönyvek” ismertetése során (ItK. 1903–1904.) már nem említi a Zólyomradványban őrzött énekeskönyvek között. Radvánszky János kódexe nem szerepel azok között a kéziratok között sem, melyek 1945 után Sajókazáról az Országos Széchényi Könyvtárba kerültek. Így feltehetőleg Sajókazán lappang vagy elveszett. A kódex másolata megtalálható azonban az OSzK kéziratárában őrzött Thaly-hagyatékban.

II, 251. *Radvánszky (Balassi) kódex*. Zólyomradványról Sajókazára, onnan 1945 után az OSzK-ba került.

II, 252. *Radvánszky pasquillusok kézírata*. A kézirat énekgyűjtemények közül törlendő. Azoknak az énekeknek a kézírata, melyre itt SzTA gondolt, önállóan nem létezett. A szóban forgó négy paszkvillus közül egynek a kézírata az alábbi 254., háromé pedig a 255. gyűjteményben található.

II, 253. *Radványi Folio*. A zólyomradványi Radvánszky lt. régi anyagával együtt évtizedek óta az Országos Levéltárban található. Jelzete : Radvánszky lt. IV. oszt. XV. csomó. (Ugyanitt őrzik a 254, 255 és 256 sz. kéziratokat is.)

II, 254. *Radványi gyűjtemény*. Jelenlegi lelőhelye a 253. sz. kéziratéval azonos.

II, 255. *Radványi verseskönyv*. Jelenlegi lelőhelye a 253. sz. kéziratéval azonos.

II, 256. *Radványi lakodalmas vers kézírata* (1754). Jelenlegi lelőhelye a 253. sz. kéziratéval azonos.

II, 257. *Radványi verses gyűjtemény*. Az énekgyűjtemények sorából törlendő, mert azonos a 254. sz. alatti kéziratcsoporthal.

II, 270. *Sárosi Márton kézírata*. A kézirat lelőhelye az eperjesi városi levéltár, jelenleg teljesen rendezetlen állapotban van, s így a kéziratot nem lehetett megkeresni.

II. 305. *Széll Farkas kódexe*. Kubelikné, Széll Marianne adományából a kódex jelenleg a prágai egyetemi könyvtár tulajdona, Széll Farkas számos egyéb értékes kéziratával együtt. A Széll-hagyaték a könyvtár kéziratárában „Knihovna Kubelikova (Szélllova)” néven külön gyűjteményt alkot. A kódex íveinek vizsgálatából megállapítható, hogy a jelenlegi 64. levél után 1, a 70. után 2, a 76. után pedig legalább 1 levél elveszett. A címlap nélküli kézirat élén álló ív teljes, s így a kódexnek vagy egyáltalán nem volt címlapja, vagy pedig elől egy egész ív hiányzik.

II. 334. *Tolvay Ferenc kézírata*. Része a II, 254. sz. alatt ismertetett gyűjteménynek. Mint önálló verses kézirat törlendő.

II, 375. *Zay-ugróci kézirat-töredék*. A kéziratot nem sikerült megtalálni a jelenleg Pozsonyban őrzött Zay lt. hatalmas anyagában. A Zay-ugróci lt. ún. Lautsek-gyűjteményének katalógusában szerepel a következő tétel: „156. Hist. Joh. Hunyadi J. historiája magyar versekben.” Tekintve, hogy a SzTA által említett kézirat Nagybánkai Mátyás Hunyadi-énekének a töredékét tartalmazta, lehet, hogy ez a Lautsek-gyűjteménybeli kézirrattal azonos. Mivel azonban a Lautsek-gyűjtemény egy része, s köztük a 156. sz. kézirat is, elkallódott, a kérdést nem dönthetjük el.

II, 379. *Zsélyi Zichykéziratok*. A Zichy-levéltárral együtt jelenleg az Országos Levéltárban.

Szabó T. Attila által nem ismert verses kéziratok csehszlovákiai könyvtárakban és levéltárakban

Az alábbiakban ismertetem azokat az eddig ismeretlen kéziratok énekeskönyveket és verses kéziratokat, melyeket Csehszlovákiában sikerült felkutatnom. Több esetben a szlovák kutatók hívták fel a figyelmemet egyes — a szakirodalom által nem ismert — kéziratokra. Az ismeretlen énekeskönyvek között teszek említést azokról a kéziratokról is, melyekről régebbi kutatók különböző helyeken már megemlékeztek, de melyeket SzTA elmulasztott bibliográfiájába felvenni. E kéziratokat — melyek jegyzékét Stoll Béla állította össze utazásom előtt — minden esetben igyekeztem megkeresni, több esetben azonban sikertelenül, miként az alábbi ismertetéseimből kiténik. A kéziratokat az egyes gyűjtemények szerint csoportosítottam; a jelzeteik mindig a csoport élén megnevezett könyvtár vagy levéltár jelzetei.

I. Prága (Praha). Egyetemi Könyvtár Kézirattára. Kubelik
(Széll) gyűjtemény. [Knihovna Kubelikova (Szélllova).]

1. Széll György kézirata. č. 124. 4-rét, papír kötésben ; 115 sztlan lev. A kézirat törzsanynaga, melyet Széll György 1792-4 között írt össze, a XVIII. század utolsó harmada népszerű énekeinek érdekes gyűjteménye. Jellemzőbb darabjai : halotti búcsúztatók, névnap, házassági üdvözlő versek, paszkvillusok, Óra-énekek, Gyöngyösi János és Kováts József versei, Hunyadi Ferenc hosszú verses históriája a bibliai Józsefről, „Szerencse” címen egy hosszú érzelmes, kalandos, tragikus történet két ifjú szerelméről stb. Egyes halotti és lakodalmi énekek bővelkednek a régi énekköltészet szép hagyományos elemeiben, néhány pedig erős népies jellegével emelkedik ki. A versek legtöbbször nótajelzéssel van ellátva, egy ízben a dallamot is ott találjuk. A kézirat utolsó hét és fél levele már más kéz írása, ezeket 1795 és 1806 között másolták.

2. Széll Sámuel énekgyűjteménye. I. kötet : č. 125/I. ; II. kötet : č. 97/II. ; IV. kötet : č. 125/IV. A négykötetes gyűjtemény III. kötetét nem sikerült megtalálnom, talán elkallódott. Mindhárom meglevő kötet 8-rét, félbőr-kötésű s 150-200 sztlan levelet foglal magában. A gyűjteményt Széll Sámuel állította össze 1819 és 25 között debreceni és eperjesi diákévei alatt. A II. kötet címlapja : „Carmina Varia de materiis diversis majorem partem Poetis anni 1821/2 dictata ad describendum, cum nonnullis aliis generis per S[amuel] Sz[éll] mpr.” Az I. és II. kötet főleg latin és magyar nyelvű alkalmi verseket közöl sok debreceni vonatkozással. A IV. kötet az 1800 körüli évtizedek költőiből összeállított antológia ; szerepel benne Csokonai, Fazekas, Fáy, Bányai József, Péczeli, Vitkovits, Ányos, Batsányi stb.

3. Csokonai-kézirat. č. 21. 8-rét, félbőr kötésben ; 196 számozott lap, elől 2 sztlan lev. A különböző Csokonai-verseket és a Gerson du Malheureux c. drámát tartalmazó kézirat 1807-ben Szántó Dániel volt ; talán ő a kötet másolója.

4. Csokonai és mások verseinek kézirata. č. 112. 4-rét, kötéséből kiesett ívek ; 80 sztlan lev. A XIX. század eleji kézirat végig egy kéz írása ; 1872-ben a kötet Fitos Dezső tulajdona volt. Csokonai néhány versét, Szalkai Antal Blumauer fordításának részletét, az 1802. évi pozsonyi diétáról szóló paszkvillusokat és a kor diákköltészetének különböző termékeit őrzi.

5. Különböző versek. č. 104. 8-rét, kötetlen ; 224 számozott lap. XIX. század eleji vegyes énekgyűjtemény ; Csokonai és Fazekas néhány verse is benne van. A kötet végén találjuk a debreceni diák-költészet egyik fontos termékét : „Az el nyomattatott jobagok Mi Atyánkja, az ő Német földes urok ellen.” Egy másik kéziratból közölte e verset Komlós Aladár (ItK. 1953 : 285.), ott a címből hiányzik már a „német” szó, a verset már az egész földesúri osztályra vonatkoztatták.

6. Kováts József versei. č. 56. 8-rét, fekete félbőr kötésben ; 366 számozott lap és 20 sztlan lev. A fenti cím a kötésre kívül rá van nyomtatva. A kötet

Kováts művei mellett Csokonai néhány versét és más költők énekeit is magában foglalja. A gyűjtemény második felében 158 „Érzékeny Dall” olvasható, az egyik közülük kottájával együtt.

7. *Kováts József versei és egyebek.* Jelzet nélkül. 8-rét, félbőr kötésben ; 315 számozott lap, majd 7 sztlan lev. A fenti cím elől a kötéstabla belső lapján olvasható, a 836-os évszámmal együtt ; a kötetben azonban későbbi részek is vannak. A XIX. század első felében többek által összeállított gyűjtemény főleg Kováts verseit, de e mellett Csokonai, Bányai József, Kazinczy, Péczeli, Sebestyén Gábor, Fazekas, Dombi Márton írásait, továbbá siratókat és paszk-villusokat tartalmaz.

8. *Kazinczy Gábor jegyzetkönyve.* č. 50. 4-rét, testes bőrkötésű kötet. Címlapján : „Selectae variorum auctorum sententiae, et quaedam ex iisdem notata per Gabrielem Kazinczy Anno 1825. 13 oct.” Az idézet-gyűjtemény mellett a kötet főleg latin és magyar nyelvű alkalmi verseket közöl debreceni diákoktól, köztük Csokonaitól is.

9. *Elegyes Dolgok.* č. 31. 8-rét, papír kötésben ; 428 számozott lap, utána mutatótábla. Győry Mihály kézírata 1825-ből. Számos Csokonai verset és a századforduló más — főleg debreceni diákoktól származó — énekeit tartalmazza.

10. *Különféle versek.* č. 61. 8-rét, papír fedélben ; 62 sztlan levél. Győry Mihály kézírata 1821-ből. Igen érdekes gyűjtemény. Kováts József, Csokonai, Kis János versei mellett az alábbi darabjai érdemelnek figyelmet : „Flebile carmen Georgii Rákóczi, Hungariam relinquentis” (*Oh! kék színű fényleg Egek! . . .*) tele archaikus elemekkel ; a Rákóczi-nóta 3 strófás változata ; a *Dob-szó, trombita zendülés* kezdetű XVIII. századvégi álkuruc ének érdekes variánsa ; Nagy Sámuel geszti nótárius hosszabb verse „A megvilágosodás Magyarországon vagy egy nagy világi philosophus és egy bigott satyricus közt való beszélgetés” címen.

11. *Elegyes Dolgok.* Jelzet nélkül. 8-rét, papír kötésben ; 51. lev. Győry Mihály kézírata 1822-ből. Vegyes énekanyagot közöl a XVIII. század legvégének és a XIX. század elejének népszerű verseiből, köztük Kováts József, Máttyási és mások műveit is.³

12. *Sokféle.* č. 90. 8-rét, papír kötésben ; 287 számozott lap, utána néhány sztlan lev. A kézírathoz 1829-ben és 1833-ban megjelent folyóirat-számok részei vannak hozzákötve. A fenti cím a kötésen olvasható ; a kötés előtét-lapon pedig ez a bejegyzés látható : „Néhai I. I. Farkas Sándor után Balogh Péteré”. A kéziratot a XIX. század első harmadában írhatták össze.

³ Győry Mihálynak, aki a XIX. század első felében, Debrecenben nagyszámú különböző tartalmú kötetet másolt össze, a prágai egyetemi könyvtár Széll-gyűjteményében még számos kötete található : 5, 29, 31, 33, 34, 59, 60, 61, 62, 63, 68 111/I, 111/II számok alatt. Mindezek prózai jegyzeteket tartalmaznak, de itt-ott ezekben is előfordul egy-egy közismert korabeli ének másolata.

A 213. lapig csak latin szövegeket és magyar prózai jegyzeteket tartalmaz, innen kezdve azonban a korabeli diákköltészet jellemző termékeit őrzi, köztük Mapes „Kortsma-dal”-át.

13. *XVIII. század-végi gyűjtemény.* č. 54. 4-rét, félbőr kötésben ; kb. 100 sztlan lev. A kötésen kívül a „Kováts József verseskönyve” cím olvasható, ez azonban téves, mert egy erdélyi eredetű énekgyűjteményről van szó az 1780-1800 közötti időből. Kováts József birtokába a kötet csak később jutott, s 1834-ben bemásolt a végére két prózai szöveget ; a versek nem az ő kézírásai. Az énekek között Gyöngyösi Jánostól, Teleki Józseftől és másoktól származó darabokat találunk ; az ismeretlen szerzőktől származó alkalmi versekben is sok a Teleki-vonatkozás. A kötet legérdekesebb része Aranka és Teleki verses levélváltása.

14. *Szép Világi Énekek.* č. 35. 8-rét, fűzött ; 28 lev. A papír-fedelén olvasható cím mellett a „12 July 1794”-es dátum. Több kéz által másolt, főleg szerelmi verseket őrző gyűjtemény a XVIII. századból. A XVIII. század költészete szempontjából sok tanulságos darab olvasható a kötetben, s bőven találkozunk benne XVII. századi motívumokkal is.

15. *Vári Szabó Sámuel dalgyűjteménye.* č. 23. 8-rét, félvászon kötésben ; eredetileg 246 számozott lap, az első 46 lap azonban elveszett. A kötet végén 4 sztlan levelen mutató, s ennek az elején a következő bejegyzés : „Váry Szabó Sámuelé 1834.” A kötet eredetileg 361 dalnak a szövegét tartalmazta, jelenleg az első 62 hiányzik. Több kéz különböző időben állította össze a gyűjteményt a XIX. század első felének „érzékeny” dalaiból, s itt-ott népdalokból. A 315. daltól kezdve egy különösen kései rész kezdődik, ebben Petőfi néhány korai verse is szerepel már.

16. *Zigán János versei.* č. 108. 8-rét, fűzött ; 24 sztlan lev. Zigán János előbb veszprémi, majd hógyészi ref. pap meglehetősen bárgyú versei az 1790-es évekből.⁴

17. *Az új énekekben tett jegyzések.* č. 110. Különböző összefűzött, vagy külön levő ívekből álló kéziratköteg. Nagy része egy a XIX. század elején készült dunántúli ref. énekeskönyvre vonatkozó megjegyzéseket, változtatási javaslatokat tartalmaz, melyeket Zigán János hógyészi pap eszközölt 1803-4-ben. Egyes íveken teljes énekszövegek is olvashatók, a kései református templomi énekkészlet anyagából.

18. *1800 körüli kézirat.* Jelzet nélkül. 4-rét, fűzött ; 52 számozott lap. Egyazon szerző versei egy bizonyos „Méltóságos Administrator Úr”-hoz, prózai ajánlással, de saját nevét elhallgatva. A füzet végén Kende Máris asszony nevenapjára írott érdektelen vers ugyanattól a szerzőtől.

⁴ A Széll-gyűjtemény 109. sz. kéziratában olvasható e Zigán János könyveinek lajstroma.

19. *Dalfűzér. 1843.* Jelzet nélkül. 8-rét, egész vászonban ; 345 számozott lap. Nagy Ferenc 320 dalt írt össze a kötetben, köztük népdalszerű énekeket és műköltők (pl. Vörösmarty) verseit.

20. *Acta Varia.* č. 2. Különböző XVIII-XIX. századi iratok, levelek gyűjteménye, néhány jelentéktelen — főleg vallásos — verskéziráttal.

II. Pozsony (Bratislava). Az evangélikus liceum könyvtára

21. *Pasquili Dietales.* 377. sz. 2-rét, félbőr kötésben ; 312 számozott lap, elől 2, hátul 6 sztlan lev. A kötet tartalmát az 1764-es országgyűléssel kapcsolatos irományok alkotják : latin prózai és verses szövegek, néhány német vers és számos magyar nyelvű paszkvillus. Az 1764 körül felvirágzó országgyűlési paszkvillum-irodalom e gazdag gyűjteményének még folytatása is lehetett, mert a kötésen feltüntetett fenti cím alatt „Pars I.” megjelölés áll. A további kötet ill. kötetek azonban a könyvtár kéziratai között jelenleg nem találhatók.

22. *Magyar Palingenius.* 30. sz. 2-rét, félbőr kötésben ; kb. 260 sztlan lev. Címe : „Palingenius Martzel igen bölts Tsillagos Poetának vagy is vers szerzőnek Élete Zodiacussa az az Égi abrontson járó s eggyező Planetabeli Élete az Embereknek leg jobban elrendelendő életéről igyekezetéről és szokásiról írott Tizenkét könyv, melly ohajtvá és sokáig ohajtatott Deák nyelvben álló versekből Magyar Versekre fordítottatott idő közben való mulatsága kedvéért Elefanti Jaklin Josef által Nagy Szombatban 1771 Esztendőben.”⁵

23. *Vegyes tartalmú kéziratok gyűjteménye.* 364. sz. Hatalmas 2-rét kötetben különböző provenienciájú eredeti, vagy másolt iratok gyűjteménye a XVIII. századból és a XIX. sz. elejéről. A kolligátumban két jelentéktelen verses irat található : üdvözlő vers Ebeczky Tihanyi Dániel és Beniczky Terézia házasságára (1817) ; verses vetélkedés Varjas János debreceni professzor és Hunyadi Ferenc püspök között csupa egyfajta magánhangzóra írt verselményekkel.

24. *Vegyes kolligátum.* Nyomtatványok között, jelzet nélkül. A hatalmas 2-rét kolligátumban közel 200 különböző alkalmi nyomtatvány és verskézirat található. Nagy részük latin, s részben szlovák vagy német nyelvű. A gyűjtemény 158. és 161. sz. darabjaiban néhány XVIII. század végi magyar nyelvű politikai, szatirikus éneket találunk.⁶

25. *Collectio Variorum Carminum.* Nyomtatványok között V. Theol. 5721. sz. Az előbbihez hasonló 2-rét kolligátum főleg XVIII. századi alkalmi

⁵ Jaklin József Palingenius-fordításának egy másik XVIII. századi másolata a pécsi egyetemi könyvtárban található.

⁶ Erre a kéziratra, valamint a 25. és 26. számúra is dr. Ján Čaplovič, a könyvtár vezetője, hívta fel a figyelmemet.

versnyomtatványokból. A gyűjteményt Institoris Mihály 1803-ban köttette egybe. A nyomtatványok közé több latin, szlovák és magyar verskéziratot is belekötöttek. A 12., 47., 49., és 98. sz. darabok őriznek magyar verseket : az első három alkalmi üdvözlő énekeket, vagy halotti búcsúztatókat : a negyedik egy a csordás és a kanász beszélgetését előadó népies dialógust.

26. *Melodia solis Hungaris*. V. kol. 3276. sz. Ez a tévesen a nyomtatványok közé beosztott kézirat jelenleg sajnos nem található. Csak a könyvtár katalógusából tudunk róla. A katalógus a „Melodia solis Hungaris” cím mellett még megjegyzi : „Magyar nyelvű kézirat. 2-rét. Eleje hiányzik.”

27. *Cantionale Hungarico-Bohemicum 1767*. 282. sz. Sajnos e kézirat már hosszú ideje hiányzik a könyvtárból. A fenti címet a katalógus adja, hozzátéve még : „Ex Bibliotheca Institoris”. Evangélikus két nyelvű vallásos énekgyűjtemény lehetett.

28. *Emlékkönyv a XVIII. század közepéből*. 465. sz. Az emlékkönyv különböző latin és részben német bejegyzéseket tartalmaz főleg a XVIII. század 50-es éveiből. A hátsó kötéstábla belső lapján verses próbálgatás olvasható. Latinul kezdődik, majd latin-szlovák makaroni versben folytatódik, végül ugyanez magyarra fordítva áll a végén. A tökéletlen töredékes magyar vers-próbálgatás szövege az alábbi : „Öltözik Bellona, készül a nagy hadba | No vitéz legények, Hadban készülletek | Koságok vitezi, Rusnyagok legényi jertek el bellonához | Mert el mult bekesseg, kesül sok ellenseg | Hazánk pusztitasara.”

29. *Iskolai versek*. 43. fasc. Az iratköteg 11. sz. csomójában a pozsonyi ev. líceum diákjainak iskolai dolgozatai, köztük vers-gyakorlatai az 1770-es évekből. A kezdetleges iskolai verseket az teszi érdekessé, hogy a líceum diákjai a maguk által választott nyelven írhatták meg feladatukat s így ugyanazt a témát (pl. Hunyadi László halálát. stb.) megtaláljuk latin, német, szlovák, magyar, sőt román nyelvű verselményekben is.

30. *Mese Beszéd*. 131. fasc. A jelzett fasciculus latin és német nyelvű verskéziratokat őriz, s ezek között található a fenti címet viselő magyar nyelvű verskézirat is, 8-rét, papír borítékban, 4 sztlan lev. Egy ismeretlen verselő alkalmi éneke Major András és Weisser Anna Erzsébet házasságára 1751-ből. Eredeti kézirat, melynek címlapját nyomtatványt utánozva rajzolta meg a szerző a következő fiktív impressummal : „Nyomtattatott Sohonnán, Lud Tollassy és Ember Ujjaki bötűjekkel 1751.”

31. *Evangélikus énekek*. 162. fasc. Különböző vegyes iratok között két jelentéktelen kis verses kézirat, néhány XVIII. századi evangélikus vallásos verssel.

32. *Csepreg romlásának kézirata*. K + 5. Acta Patriae IV. A „Csepreg városának romlása” című számos másolatból ismert ének szövege.⁷

⁷ A kéziratot dr. Ján Mišianik találta meg és fényképezte le számomra. Ugyan csak neki köszönhetem a következő 33. és 34. kézirat megismerését is.

*III. Pozsony (Bratislava). Szlovák Tudományos Akadémia
Irodalomtörténeti Intézete*

33. *Cantillena. Énekek. Pesnici.* Jelzet nélkül. 8-rét, füzve ; 36 számozott levél. Magyar, latin és szlovák nyelvű énekek gyűjteménye a XVIII. század második felében. A magyar versek között figyelemreméltó a Rákóczi-nóta szövege, és több szép szerelmi ének, illetve népdal.

34. *Beniczky latin verseinek toldaléka.* Jelzet nélkül. A kis 16-rét kézirat a „Magyar Rythmusok” második felének latin fordítását tartalmazza, — nyilván volt egy első kötet is. A könyvet Simon Potthurnyai a XVIII. század elején másolta. A kötet végén „Andreas Potthurnyai 1725” aláírással a következő magyar nyelvű versike olvasható : „Ritka és gyönyörű amaz fejer hattyu | Lonak poroszloja a hegyes sarkantyu | Hazasagon kívül születettik fattyu | Hálnak vizben uttyat rendel a kopoltyu.” — A kézirat az okolicsnói (Liptó) Okolicsányi-lt.-ból nemrég került az Intézet birtokába.

IV. Pozsony (Bratislava). Káptalani könyvtár

35. *Jézus verses történetének kézírata.* 117. sz. A 4-rét, 1058-lapos kézirat törzsanyagát latin szentbeszédek alkotják. Egy magyar nyelvű strófán és egy Jézus történetét megverselő éneken kívül más magyar verses anyag nincs a kéziratban. A katolikus gyűjteményt 1617-ben állították össze. A kötetet említi és a magyar verses szövegeket is közli Knauz Nándor „A pozsonyi káptalannak kézíratai” című (Esztergom, 1870.) munkájának 220-223. lapjain.

*IV. Pozsony (Bratislava). Mezőgazdasági Levéltár
Zay lt. Zay-Ugrócról*

36. *Evangélikus Egyházi Magyar Énekeskönyv.* Coll. Lautsekiana 55. sz. 4-rét, 289 számozott lap és kb. 60 sztlan lev. A részben közismert evangélikus egyházi énekekből álló gyűjteményt Lautsek Márton állította össze Kun Taplotzán 1756 és 1759 között. A legtöbb ének németből, vagy szlovákból való fordítás, egyeseket maga Lautsek fordított szlovákból. Az egyes énekek előtt mindig ott találjuk az idegen nyelvű eredeti kezdősorát, néha pedig a fordítás évét (1757, 1759) is.

37. *Jeles alkalmi versek.* Coll. Lautsekiana 15. sz. Jelenleg nem található ; a katalógus alapján közlöm, ahol a cím így folytatódik : „latin magyar német nyelven és tótul”.

38. *Egyházi versek gyűjteménye.* Coll. Lautsekiana 34. sz. Jelenleg nem található, katalógus-szerinti teljes címe : „Egyházi alkalmi beszédek s versek gyűjteménye több nyelven”.

39. *Alkalmi költemények gyűjteménye*. Coll. Lautsekiana 24. sz. Jelenleg nem található; a katalógus így jelöli: „Különféle érdekes egyházi ügyek s alkalmi költemények gyűjteménye”. Nem tudhatjuk, hogy magyar nyelvű verses szöveg volt-e a gyűjteményben.

40. *Halotti versek Révay Imre felett*. Coll. Lautsekiana 83. sz. Jelenleg nem található, csak a katalógus alapján közlöm.⁸

41. *Rarum Chaos*. „A Magyarországi Ágost hitvallást követő egyház kéziratgyűjteménye” c. csoportban 79-82 sz. alatt, négy kötetben. A lt. elenchesében „Ritka vegyes gyűjtemények” címen szereplő kötetekből jelenleg csak az első kettő van meg. A legkülönbözőbb jellegű és fajtájú iratok másolatai között, az I. kötet végén egy 1782-re datált paszkvillust találunk: „Anno 1782. Pesthini sub Generali Congregatione, Sequentes prodierunt Pasquilli”. A négy strófás paszkvillus egy „A-Cathol.” és egy „Cathol.” vetélkedése. A nem-katolikus strófájára, a katolikus három szakasszal vág vissza, igyekezve lejártni a protestánsokat. A vers legfőbb érdekessége, hogy „A-Cathol.” szavai az 1705-6-ból ismert „Örömmek szele” című katolikus-ellenes ének⁹ egyik strófájából alakult: „Fel hozta már Isten Magyarok csillagát | Az ki elrontotta Roma birodalmát | Kezünkbe is adta a Papista haját | Híjában kiáltják ezután Mariát.”

42. *Halotti versek gyűjteménye*. Thurzoiana LXI. fasc. Ez a fasciculus különböző családtörténeti iratokat őriz, s ezek sorában találkozunk több magyar és szlovák nyelvű halotti búcsúztatóval, köztük Petrőczy Istvánéval. A gyűjtemény egyes darabjainak elkallódása miatt több halotti ének hiányzik és csak az elenchesből értesülünk róluk.

43. *Petrőczy István verses levelének kézírata*. Petrőczy István Leveleskönyve. Sajnos e leveleskönyvet, melyből Erdélyi Pál Petrőczinek feleségéhez írt verses levelét közölte (Kurucz költészet. Bp. 1903. 136.) nem sikerült megtalálnom.

44. *Keczer Menyhért halotti búcsúztatója*. Közelebbi megjelölés nélkül. A Gragger Róbert által közre adott (ItK: 1910: 207.) ének szövegét nem sikerült a Zay-lt.-ban megtalálnom.

V. Nyitra (Nitra). Püspöki könyvtár

45. *Zahorák Ferenc ajánlóversei*. 62. nro. 148. A kézirat Zahorák Ferencnek, 1706-ban „sub Disturbio Rakocziana”, Pozsonyban írott két magyar nyelvű teológiai elmélkedését tartalmazza. Mindkét mű előtt egy-egy ajánlóvers látható az olvasóhoz. Mivel a könyv prózai ajánlása 1709-ben kelt, való-

⁸ Révay Imre halotti búcsúztatója a 42. sz. gyűjteményben is megvolt, de onnan is hiányzik.

⁹ Magyar költészet Bocskaytól Rákócziig. Bp. 1953. 327.

színű, hogy a versek is ekkor keletkeztek. Zahorák művének egy másolatát is őrzi a Nyitrai Püspöki Könyvtár 149 sz. alatt. A kéziratot említette már Wagner „A nyitrai egyházmegyei könyvtár” című munkája 42., illetve 31. lapján.

VI. Bajmóc (Bojnice). Mezőgazdasági levéltár

46. *Ének Bánfi Dénesről.* Bodó lt. Az éneket Thaly Kálmán közölte (Száz. 1871 : 715.) a Bodó család alsó-szelezsényi (Dolné Sľažany) levéltárából. A jelenleg Bajmócon őrzött Bodó-lt.-ban e kézirat nem szerepel, a Bodó-lt. XVII. századi része ugyanis csaknem teljesen megsemmisült.

VII. Kistapolcsány (Topolčanky). Volt Keglevich-Habsburg-kastély

47. *Keglevich-kéziratok.* Keglevich Miklós és Gábor 1660 táján feleségeikhez írott énekeinek nyomára jutnom nem sikerült. A kistapolcsányi kastély kéziratai közt jelenleg nem található. E verseskéziratokról Varázséji Gusztáv adott tájékoztatást, közölve magukat a verseket is (Figyelő IX. 1880 : 149.).

VIII. Zólyomradvány (Radvaň). Mezőgazdasági Levéltár, Koháry-lt. Szentantáról

48. *Koháry kézirat I, I, 78.* 4-rét, szétesett papírkötésben; 298 számozott lap, elől 2, hátul 4 sztlan lev. A kötet ma már csonka: a 79—162. lapok hiányzanak. Címlapján: »Munkács kő várában keserves rabságban éhség szenvedésben inség viselésben sok sohajtás közben szerzett versek...« A kötet kizárólag Koháry verseit tartalmazza.

49. *Koháry kézirat II. I, 79.* 4-rét, papír kötésben: 72 sztlan lev. A kötethez hozzá van csatolva még egy 4 levélnyi verses kézirat. A kötet végig Koháry verseit tartalmazza s részben megegyezik az előbbivel. Van azonban benne több olyan ének is, amely amabban nem szerepel, egyes versek pedig eltérő szöveggel olvashatók.

50. *Koháry kézirat III. I, 77.* 2-rét, fűzött; 90 számozott lap és 4 sztlan lev. Nyomtatást utánzó szépen tisztázott kézirat. Címe némi eltéréssel azonos a 48. sz. kéziratéval, s a címlap tetején ez a bejegyzés olvasható: „3io. Purisatio compositionis primae, juxta qu . . et facta in typo impressio.” A kötet énekanyaga jórészt megegyezik a 48. számú kézirattal, de kapcsolatban van két másik — ismeretlen — Koháry kézirattal is. Ugyanaz a kéz, amelytől a címlapon levő bejegyzés származik, többször utal arra, hogy az egyes versek egy bizonyos „lib. rub.”, illetve egy „Lib 2do” mely lapján olvasható.

51. *Koháry veres könyve*. Jelenleg nem található, csak az 50. sz. kézirat „lib.rub.” utalásaiból ismerjük.

52. *Koháry második könyve*. Jelenleg nem található, csak az 50. sz. kézirat „Lib 2do” utalásaiból ismerjük.

53. *Labanc-vers kézírata*. Thaly Kálmán (Száz. 1895 : 772.) a Koháry-lt. „limbusából” közölt egy *Moszkának követje ma Bécsben érkezék* kezdetű 6 strófás verset. Az ének kéziratát nem sikerült megtalálnom.

IX. *Körmöcbánya (Kremnica). Városi Levéltár*

54. »*A világhoz szabott ének*» *kézírata*. Ernyey Józsefnek az Orsz. Széch. Kvtárban levő hagyatékában találjuk a *Vissza jár az idő, az világ megfordult* kezdetű ének egyik változatának másolatát. Ernyey az énekek kéziratát a körmöcbányai lt. limbusában, a XVII. sz. elejéről való sörházi számadások között találta. A kéziratot az egyébként kitűnően rendben tartott levéltárban nem sikerült megtalálnom.

X. *Túrócszentmárton (Martin). Matica Slovenská könyvtára*

55. *Zsoltárok, énekek és könyörgések*. Jelzet nélkül. 8-rét, fűzött ; Teljes címe : „Az Oltári Szentség Negyven Óráig tartó imáadásának üdejére rendeltetett Zsoltárok, Énekek és könyörgések.” Kései katolikus énekanyag 1786-ban Vácott kiadásra előkészített gyűjteménye. A kötetet Szerdahelyi Gábor váci püspöki adminisztrátor akarta kiadni, s a kézirat vele együtt kerülhetett később Barsszentkeresztre, amikor Szerdahelyi beszercebányai püspök lett. A püspöki könyvtárból nemrég került a kézirat a Matica könyvtárába.

XI. *Túrócszentmárton (Martin). Szlovák Nemzeti Múzeum levéltára gr. Révay lt. Styavnyicskáról*

56. *Gúnyvers Bethlen Gábor idejéből*. Missiles 18. fasc. Lifranovith Gáspár 1621-ben Révay Péterhez írott leveléhez csatolta a dunántúli eredetű paszk-villus kéziratát. Az ének romlott versfőiből sikerült kikövetkeztetni, hogy Körmendi Lukács a szerzője. Az éneket felfedezte és közölte már Szilágyi Sándor (Száz. 1875 : 385.), — a jelzet megadása nélkül.

XII. *Alsókubin (Dolný Kubin). Csaplovics-könyvtár*

57. *Alsókubini kézirat*. č. 3/117a, 4-rét, papír kötésben ; hat részből álló kolligátum, összesen 108 lev. A kolligátum valamennyi része XVIII. századi, terjedelem és irodalmi érték szempontjából az első kézirat a legjelentősebb. A kötet e túlnyomó részében magyar, latin, szlovák és német

nyelvű énekeket találunk. A magyar anyagban ismert népdalok XVIII. századi szövegei, szép XVII-XVIII. századi bújdosó versek, a magyar városokról szóló kuruc ének, Bezerédj nótája stb. található. Nevezetes darabja a kötetnek a „tót kuruc dalá”-nak egyik változata is. A kolligátum III-VI. részeiben csak egyetlen magyar nyelvű ének olvasható: „Dophellya fő cigány vajdának ceremonias temetése”. Említette már (jelzet közlése nélkül) a kéziratot és egy énekét közölte is Rexa Dezső (ItK. 1910 : 119.).

58. *Lang Márton kézirata.* č 3/8. Kis 16-rét, felbőr kötésben : 58 lev. — de csak 49-en van szöveg. Túlnyomórészt magyar, részben latin énekeket tartalmaz, s egyetlen magyar-szlovák makaroni verset : a „tót kuruc dalá”-nak egyik változatát. A magyar énekanyag főleg szép XVIII. századi szerelmi versekkel tűnik ki. Elöl a kötéstábla belső lapján az egyik tulajdonos bejegyzése olvasható : „Martinus Lang Principis Sz. Annae Anno 789.” Említette már (jelzet közlése nélkül) a kéziratot és egy énekét közölte Rexa Dezső (ItK. 1910 : 118.).

XIII. Lőcse (Levoča). Az evangélikus egyházközség levéltára

59. *Paszkvillus-töredék.* VIII/A.2. A jelzet egy számos kisebb kéziratot, füzetet, kötetkét magába foglaló csomagra vonatkozik, amely Gedichtbände címen szerepel a katalógusban. A gyűjtemény egyik darabja az a — jelenleg csak 17. levelével kezdődő — füzettöredék, melyben egy magyar nyelvű paszkvillus szövegére bukkanunk a XVIII. századból. A kézirat csonkasága miatt a 131 strófás gúnyvers jelenleg csak a 98. szakasszal kezdődik.

60. *Lőcsei Paszkvillus-kézirat.* V/B. 38. 2-rét, néhány leveles iratok egybekötött gyűjteménye. A 32. számú 4 leveles irat két magyar nyelvű paszkvillust őriz, mindkettőt csonkán. Az 1764. évi országgyűlés alkalmával készült mindkettő. Egyikük, a »Három s tizszer fordult az esztendő elől« kezdetű számos másolatból ismert paszkvillus, melyet érdekes módon itt — más kéziratoktól eltérően — három sikerült distichon vezet be.

61. *Ének.* V/B. 37. Néhány leveles 2-rét iratok egybekötött gyűjteménye. A 9. sz. 1 leveles iraton a fenti cím alatt egyetlen magyar nyelvű vers olvasható *Híjál engem segítségül, boldog leszen sorsod* kezdettel. Az 5 szakaszos feltehetőleg XVIII. század végi elmélkedő vers vallásos és laikus elemek keveréke.